

Medya Analizleri

Editörler

Prof. Dr. Ahmet Bülend Göksel
Doç. Dr. Bilgehan Gültekin

Editörler: Prof. Dr. Ahmet Bülend Göksel
Doç. Dr. Bilgehan Gültekin

MEDYA ANALİZLERİ

Prof. Dr. Ahmet Bülend GÖKSEL
Doç. Dr. Bilgehan GÜLTEKİN
Doç. Dr. Güliz ULUÇ
Yrd. Doç. Dr. Ahsen ARMAĞAN
Yrd. Doç. Dr. Elif YILDIZ
Öğr. Gör. Ayda SABUNCUOĞLU
Öğr. Gör. Ebru GÖKALİLER
Araş. Gör. Mehmet YILMAZ
Araş. Gör. Nahit Erdem KÖKER
Funda YALIM
Jale ALEM
Selin BİTİRİM
Uğur BAKIR

Nobel Yayın No : 1267
İletişim ve Halkla İlişkiler : 40
ISBN 978-605-395-063-9

© 1. Basım, Nisan 2008

MEDYA ANALİZLERİ

Editörler: Prof. Dr. Ahmet Bülend Göksel
Doç. Dr. Bilgehan Gültekin

© Copyright 2008, NOBEL YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

SERTİFİKA NO 1005-06-001822

Bu baskının bütün hakları Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Sayfa Tasarım : Savaş Güler - Zehra Çıdam
Kapak Tasarım : Mehtap Bayraktar Yürümez - dizgi@nobelyayin.com
Baskı ve Cilt : Nobel Basımevi
+90 312 394 52 64
SERTİFİKA NO 1005-06-001827

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Göksel, Ahmet Bülend; Gültekin, Bilgehan
Medya Analizleri/ Editörler: Prof. Dr. Ahmet Bülend Göksel - Doç. Dr. Bilgehan Gültekin

1. Baskı, VI + 278 s, 160x235 mm
Kaynakça var, indeks yok.
ISBN 978-605-395-063-9

1. İletişim, 2. Medya, 3. Halkla İlişkiler

NOBEL YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Sitesi 521. Sokak Nu.: 22-24 Ostim-Ankara
Telefon: +90 312 394 52 64 (pbx) Belgeç: +90 312 394 52 68
Web: <http://www.nobelyayin.com> e-posta: nobel@nobelyayin.com

NOBEL KİTAP DAĞITIM A.Ş.

İstanbul Merkez: Molla Fenari Sokak Nu.: 8 Cağaloğlu-İstanbul Telefon: +90 212 511 61 44
Belgeç: +90 212 511 61 49 Web: <http://www.nobelkitap.com> e-posta: info@nobelkitap.com
Ankara Şube: Mithalpaşa Caddesi Nu.: 74 Kocatepe Kültür Merkezi Kızılırmak Sokak Girişi Ankara
Telefon: +90 312 418 20 10 (pbx) Belgeç: +90 312 418 30 20 e-posta: dagitim@nobelyayin.com

İÇİNDEKİLER

Kültürlerarası Farklılıklardan Kaynaklanan Önyargıların Halkla İlişkiler Çalışmaları ile Giderilmesi Prof. Dr. Ahmet Bülend GÖKSEL, Doç. Dr. Bilgehan GÜLTEKİN, Selin BİTİRİM.	1
Nostalji Halkla İlişkileri: Dolmabahçe Sarayı'nın Tanıtımı Üzerine Bir Model Doç. Dr. Bilgehan GÜLTEKİN, Araş. Gör. Nahit Erdem KÖKER	21
Vatandaş Gazeteciliği Yrd. Doç. Dr. Ahsen ARMAĞAN.....	61
Televizyon ve Televizyon Reklamlarında Aktarılan Toplumsal Cinsiyet Mesajları Araş. Gör. Ayda SABUNCUOĞLU	81
Medyada Kadın ve Aile İçi Şiddetin Temsili Yrd. Doç. Dr. Elif YILDIZ.	109
Medya ve Şiddet Jale ALEM	147
Medya ve Cinsellik Araş. Gör. Ebru AKÖZEK, Funda YALIM	177
Göstergebilimsel Analiz Uğur BAKIR.....	201
Kişilerarası İletişim Örüntüsünde Etkin Dinlemenin Önemi Yrd. Doç. Dr. Ahsen ARMAĞAN.....	231
Türk Politik Medya Gündeminde "Netameli" Bir İletişim Biçimi Olarak Hediye - Rüşvet Olgusunun Analizi Doç. Dr. Güliz ULUÇ, Araş. Gör. Mehmet YILMAZ.....	247
Sanal Dünyanın İzdüşümünde Çocuklara Yönelik Şiddet: Çocuk Pornografisi Prof. Dr. Ahmet Bülend GÖKSEL, Selin BİTİRİM.....	261

TÜRK POLİTİK MEDYA GÜNDEMİNDE “NETAMELİ” BİR İLETİŞİM BİÇİMİ OLARAK HEDİYE - RÜŞVET OLGUSUNUN ANALİZİ

Güliz ULUÇ*
Mehmet YILMAZ**

“Selam verdim, rüşvet değildir deyü almadılar.” (Fuzûlî)

1. POLİTİK VE/VEYA TOPLUMSAL KÜLTÜR

Kültürün kavramsal sınırları ve kapsamına dair açıklamalar günümüzde hala kristalliğini korumak ile birlikte kültür için kısaca toplumsal ve politik olanın “görünmeyen yüzü” (Gencer, 2003) denilebilmektedir.

Politik kültür bireylerin ve grupların politik duruş ve tavırlarını, genel olarak tüm politik pratiklerini bir biçimde şekillendiren; insanların ‘politik olan’a ilişkin olarak sahip oldukları değerler, ritüeller, semboller ve inançlar bütünü kabul edilmektedir. (Türköne vd, 2001, s. 223) Dil ve semboller aracılığı ile kavranarak oluşturulan algısal dünya, sahip olunan anlamlandırma haritaları ile politik kültürü oluşturmaktadır.

Clifford Geertz’in (Geertz, 1973, s. 220) kültür tanımından politik kültür olgusuna yapılan bir adaptasyon ile bireylerin politik ve toplumsal gerçekliği anlamlandırmalarında önemli bir rol oynayan ve davranışsal boyutta da belirleyici olan ve böylelikle toplum üyelerince içselleştirilerek kolektif bilince kazandırılan kural ve değerler dizgesi olarak politik kültür genel anlamda toplumsal kültürün hem eyleyeni hem de göstergesidir.

Politik yaşama damgasını vuran resmi olmayan kurallara, o toplumda egemen olan politik ideolojinin dile getirdiği amaçlara politik kültür denildiği gibi; politik ön kabullerden politik üsluba, politik ruh halinden meşru kabul edilen ve edilmeyen şeylere kadar, politik yaşamın çeşitli özellikleri politik kültür kavramı içinde düşünülmektedir. (Sarıbay, 2000, s. 63).

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi

** Araş. Gör., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Politik kültür; ifade özgürlüğünün sınırlarını, iletişim biçimlerinin ve sisteminin kurallara bağlanma şeklini ve sistemin informal denetimini, aynı zamanda çalışmanın ana eksenini çizen politik tartışma gündemini, sosyal kesimlerden gelen isteklerin biçimini ve tarzını kaçınılmaz olarak belirlemektedir.

Bir olgu olarak politik kültürün ortaya konmasında Gabriel Almond ve Sidney Verba'nın geliştirdiği "öznel" kavramlaştırmanın ve Lucian W. Pye'in savunduğu tarihi- sosyolojik araştırmaya dayalı "bulgusal" (heuristic) perspektifin çıkış noktalarını oluşturduğu görülmektedir. (Turam, 1994, s. 11- 13.)

Gabriel Almond ve Sidney Verba'ya göre bilişsel, duygusal ve değersel olmak üzere üç boyuta sahip politik kültür olgusu; bireylerin, kendilerini kuşatan politik sistemin bütününe ya da belli bir parçasına yönelik sosyopsikolojik temelli etki ve tepkilerini anlatmaktadır. Politik kültür, bireylerin kendilerini çevreleyen sisteme dair bilgilerini, duygusal dışa vurumlarını ve yine sistem karşısındaki duruşlarını içermekte, birey ya da grupların politik sistemle arasındaki alanı ve ilişkiyi betimlemektedir. (Sarıbay & Öğün, 1997, s. 75-77) Psikolojik ele alışın ağır bastığı ve Pye'in perspektifi ile mikro-makro ilişkisi içinde olan bu bakış açısı karşısında Almond ve Verba'nın psikolojik eğilimlerini dışlamaksızın Pye olguyu tarihsel düzlemde sosyokültürel paradigmlar eşliğinde makro düzeyde açıklamaktadır.

Pye için politik kültürün özelliği, bileşenlerini oluşturan, toplumun geleneklerinin, kurumlarının ruhunun, üyelerinin kolektif yarar ve hasretlerinin ve liderlerinin politik tarzlarının kendi içinde tutarlı bir bütünsel uyumu sağlamasında, anlaşılır ve net bir ilişkiler örüntüsü oluşturmasında belirlemektedir. (Pye & Verba (ed), 1965, s. 8)

2. TÜRK POLİTİK KÜLTÜRÜ'NDE BİR İLETİŞİM BİÇİMİ OLARAK HEDİYE OLGUSU

Anılan teoriler ışığında Pye'in da işaret ettiği tarihsel bağlamının da doğal olarak büyük ölçüde etkisi altında bulunan Türkiye'ye özgü bir politik kültürden söz etmek olanaklıdır. Kaldı ki Şerif Mardin'in de saptamasıyla, Osmanlı gibi, din, hukuk, ahlak ve siyasetin iç içe geçtiği geleneksel monistik- holistik bir dünya görüşüne göre örgütlenen bir toplumda, genel toplumsal kültür ile siyasal kültür arasında çok daha sıkı bir ilişki bulunacaktır. (Mardin, 1983, s. 101)

Genel toplumsal kültür içerisinde hediye olgusunu irdelediğimizde, tarihsel mirasları zengin toplumumuzda da bu eylem, farklı toplumlar ve kültürlerde olduğu gibi kendine özgü anlamlar, değerler, boyutlar içeren bir ritüel olarak önemli bir iletişim biçimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe hediye alışverişi, içinde taşıdığı niyet ve gerçekleştirilme ritüelleri ile Türk insanının, âlicenaplığının, samimiyetinin, kıymet ve vefa bilirliliğinin göstergesi olan önemli hasletlerindedir.

Naif bir tabir ile hediye, karşıdakini mutlu etmeyi, sevindirmeyi amaçlaması ile içtenliğin cismanileşmiş halidir. Karşıdakine verilen değeri, önemi, özeni taşır. Her ne kadar asıl olan düşünmüş olmayı, gönüldeki yeri anlatmak olsa da hediye veren seçtiği hediye konusunda gayri ihtiyari bir değer muhasebesine girer, hediyeyi vereceği kişinin hediyein pahası ile kendine verilen değeri mukayese edeceği endişesiyle. Hediye verilirken söylenen "Size layık değil ama...", "Çam sakızı çoban armağanı", "az veren candan, çok veren maldan" benzeri ifade kalıpları aynı zamanda bu endişenin göstergeleri olarak yetişir imdada. Hediye verilene bir kez daha, hediyein, onun şahsının ya da teşekkür, tebriğe, minnete mazhar olan eyleminin kıymetine eş olmadığı söylenir böylece. Keza "Hediye atın dişine bakılmaz", "Üzümünü ye bağını sorma" anonim deyişleri hediye alana değer muhasebesine girmemesi gerektiğini hatırlatır.

Gelin kızıdan, okuma yazma öğrenen çocuğa, terhis olan erden, ev kurana, yeni göreve başlayandan emekli olana çeşitli adlar altında ve kendine özgü şekillerde verilen hediye, bir iletişim biçimi olarak özünde karşılık beklentisi olmadan mutlu etmeyi gayelemektedir.

Hediye alan ve veren her iki taraf açısından da bu iletişim biçimini sınırlı bir hale sokan ise "karşılık beklentisi" sorgulamasıdır. Tıpkı değer muhasebesinde olduğu gibi hediye veren karşısındakinin onun bu eyleminin altında başka gerekçeler, niyetler arayacağı, hediye alan ise hediyeyi yorması gereken karşılık beklentilerinin mi olduğu sorgulamasına girebilmektedir.

Genel toplumsal kültür ile politik kültür arasındaki belirtilen yoğun etkileşim "Türk politik kültürü" gibi bir olgunun içini doldururken, genel bir kavram olarak politik kültürün, "o" topluma özgü bir kavram olarak kendi sınırlarını çizmesini de sağlamaktadır. Türk politik kültürünü, Türk'e özgü yapan nitelikler, kaçınılmaz olarak genel toplumsal kültürden beslenmekte ve bu nitelikler gelenekten geleceğe Türk politik kültürünü oluşturmaktadır. Böylelikle genel toplumsal kültür içinde önemli bir yer tutan ve Türk insanına has erdemleri yansıtan hediye almak ve vermek, genel toplumsal kültür ile yoğun etkileşim içinde olan siyasal kültürde de bir iletişim biçimi olarak sürmektedir.

Süreklilik arzeden tutum ve davranış örüntüleri olarak gelenekler "Türk politik kültürü" nün kendine özgü niteliklerini anlatan ipuçlarını taşımaktadır. Türk politik geleneklerinde, siyasi otorite halkın babası görüntüsündeki, güçlü, üstün, hayırsever, tatlı- sert ve doğal olarak kişisel, öznel bir geleneksel otorite görüntüsündedir. Burada karizmadan çok, 'milli' gelenek ve görenekler atıf noktası oluşturduğunda sultanî tip özellikleri ağır basan bir patrimoniyal yönetim biçiminden söz edilebilmektedir. Bu yönetim üslubu, bürokratik yapıya nüfuz ederek varlığını sürdürmüştür. Böylece bürokratik elit, siyasal otoriteye, üstün lidere ve etrafındaki seçkinlere kişisel bağlılık, sadakat, itaat ile bağlanmışlardır. (Sarıbay, 1999, s. 49)

Türk politik kültürü karakteristik niteliklerini tarihsel mirası kadar paylaştığı coğrafyadan da almaktadır. Şöyle ki, Osmanlı- Türkiye'nin siyasal- kültürel geleneğinde antik Akdenizli boyutun ağır bastığı söylenebilmektedir. Konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde Blok, Davis, Delaney, ve Gilmore'un İtalya, Yunanistan ve Türkiye gibi Akdenizli ülkeleri kapsayan karşılaştırmalı araştırmalarında, örneğin "onur ve utanç" gibi temel bazı değerler ekseninde ortak bir Akdeniz kültür havzasından söz edilebileceği görülmektedir. (Gencer, 2003, s. 109)

Kendine özgü değer, ilke, nitelik ve geleneklere sahip bir politik kültür yine kendine özgü iletişim biçimlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Berlo'nun ifadesiyle (Berlo, 1960, s. 12) iletişim, "niyetli" olarak etkilemek ve değiştirmek için kurulmaktadır. İletişim ile amaçlanan; kişiye göre niyetler başka başka da olsa ana hatları ile çevre üzerinde etkili olmak, başkalarında davranış, tutum geliştirmek ve değiştirmektir. Bu bağlamda, hediye almak, vermek, somut ya da soyut bir özne üzerinden kurulan iletişimi, eylemin gerçekleşme şekli de iletişim biçimini anlatmaktadır.

Özellikle politik kültür içinde sahnelenen hediye alma, verme iletişimi tarafları da aşarak netameli bir görünüm kazanmakta, resmi bir etkileşim dizgesi içinde hediyenin nasıl bir içtenlikten kaynaklandığı tartışma götürür olmaktadır. Bu tartışma da kaçınılmaz olarak hediyenin hüviyetini değiştirebilmekte ve Türk politik kültüründe söz konusu iletişim biçimi kamu görevlilerinin haksız çıkar sağlaması şeklinde kısaca ifade bulan "rüşvet" ile ilişkilendirilebilmektedir. (1) (Bardakçı, 2005, s. 21)

Türkiye Ekonomik ve Siyasi Etüdler Vakfı tarafından 12 ilde 1200 şirket üzerinde yapılan ve işadamlarının yolsuzluğa bakışını ortaya koyan bir çalışmada araştırmaya katılanların yüzde 49'u, son iki yılda şirketlerinin biri veya birkaçının işini halledebilmek için rüşvet veya hediye verdiğini söylemektedir. Bu rüşvet ve hediyeler nereye gidiyor? sorusuna ise cevaplar şu şekilde: % 53 trafik polisi, % 49 gümrükler, % 38 tapu, % 33 polis, % 23 belediyeler ve % 16 hastaneler. (Civaoğlu, 2002 & Özkök 2002)

Transparency International'ın 1995'den beri hazırladığı Rüşvet ve Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde 2003 yılında temiz ülke sıralamasında Türkiye'nin 133 ülke arasında 77. sırada yer aldığı açıklanmıştır. Transparency International'a göre rüşvet vermenin altında; kıt bir faydayı elde etmek, bir maliyetten kaçınmak, bir devlet memuru tarafından kullanılan yetkiden faydalanmak, bir faydanın başkaları tarafından paylaşılmasını önlemek yatmaktadır. (Transparency International [TI], 1996). Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği'ne göre ise Türkiye'nin yolsuzluk derecesinin son dört yıldır her yıl daha kötüleşmesinin başlıca nedeni ülkemizde siyasette kirlilik ve siyasetin gayrimeşru kaynaklardan finansmanıdır (<http://www.saydamlık.org/algılamaendeksi.htm>, ET 20.09.2005).

3. TÜRK POLİTİK MEDYA GÜNDEMİ PERSPEKTİFİNDEN MEDYA, POLİTİK KÜLTÜR, HUKUK ÜÇGENİNDE "HEDİYE" VE "RÜŞVET" OLGULARI

Birbiri ile iç içe ve etkileşim içinde olan medya ve politik kültür, gerçeklik ile onun yaşamsal sunumu olan anlam arasındaki her tür bağlamı yansıtmaktadır. Medya, politik kültürün yapılanması içindeki yorumlar ve uyumlar için olanaklar ortaya koymakta, politik kültür ile beraber politik yaşam pratiğimizi, neyin nasıl anlamlandırılacağını, aktarılacağını, paylaşılacağını belirlemektedir. Medyada tüm kültür alanlarından olduğu gibi politik kültür alanından da sunulan durumlar, imgeler, kişilikler içeren iletişim biçimleri heterojen toplumsal ortamda geniş bir etkilenime yol açmaktadır. Böylelikle kurallar ve kültürel değer ve pratiklerin içinde yer aldığı bu oyunda medya da kendi rolünü önemli ölçüde oynamaktadır.

Kamu görevlilerinin ve seçilmiş yetkililerin hediye almasına ilişkin çeşitli olaylar, durumlar ve buna mukabil var olan ya da olması gerektiği tartışılan düzenlemeler, medyada farklı görüşlerin çatıştığı gündemler olarak sunulmaktadır. Bu anlamda siyasal kültür alanında cereyan eden bir iletişim biçiminin farklı olaylar içinde, netameli görünümüyle sıklıkla medya gündeminde yer alması konunun tartışmalı niteliğine işaret etmektedir. Aynı şekilde söz konusu sunumlar Türk politik kültüründe bir iletişim biçimi olarak hediyenin betimlenmesine, kültürel bellek içinde tanımlanan sınırlarının çizilmesine, başta rüşvet olmak üzere ilişkide olduğu diğer kavramların olguya dönük bakışı nasıl etkilediğine dair tutumların oluşmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Medyada politik kültürümüzde hediye almak ve vermek eylemlerine ilişkin olaylar özelinden bir değerlendirmeye geçilmeden önce bu iletişim biçiminin analiz edilebilmesi bakımından analiz birimi olarak "ölçü" ve "bağlam" başlıkları altında kavramın çeşitli boyutlarının açığa çıkarılmaya çalışılmasında yarar vardır.

Ölçü başlığı altında hediyein pahası ile hediye verenin ve alanın (son dönemde hediye istenmesi gibi bir olay da medyada yer almış olup hediye istemenin bu iletişim biçiminin ruhu ile bağdaşmaması nedeniyle bu başlık altında ayrıca hediye isteyen gibi bir tarafa yer verilmemektedir. Bu çelişkili duruma ilgili örnek altında atıf yapılacaktır.) unvanı yer almaktadır. Kamu görevlilerinin ve seçilmiş yetkililerin kabul edebilecekleri hediyein maddi değeri bir çok politik kültür içinde yasal düzenlemeler ile sınırlandırılmaktadır. Örneğin Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 28 Ocak 2004 tarihli Beyaz Saray ziyaretinde ABD Başkanı George Bush'a hediye ettiği hokka ve kalemden oluşan hat takımının kutusunun içindeki bir notta hediyein değerinin 260 dolar tutarında olduğu belirtilmiştir. (Ergin, 2005, s. 10) Çünkü ABD'de yürürlükte olan Etik Yasası, Başkan'ın yabancı devlet adamlarından alabileceği hediyelere 285 dolar sınırı getirmektedir. Dolayısıyla Başbakan Erdoğan, hediyesinin ABD Başkanı'nca kabul edilebilmesi için bu özeni göstermek mecburiyetindedir.

Türk politik kültüründe hediye olgusuna, yasal kurallar ve toplum ilişkilerinde çok sık atıf yapılmakta olup gözden kaçırılmamalıdır ki aslında kurallar düşünüşün doğru ve yanlış yolları hakkında kültürel fikirler de ortaya koymaktadırlar. Lull'a göre de kurallar, kültürel yönelimleri, rutin iletişim süreci içinde toplumsal eylemin stratejilerini ve karakteristik repertuarlarını oluşturmak için kaynaklar sağlamak yoluyla bunları yönlendirmektedir. (Lull, 2001, s. 120). Buldukları mevki ve sahip oldukları yetkileri dolayısı ile resmi görevlilerin aldıkları "hediye"ler, her dönemde bunların "rüşvet" olup olmadıkları tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Başlıcaları, "657 sayılı Devlet Memurları Yasası"nın ilgili hükümleri, "5328 Sayılı Türk Ceza Kanunu"nun 252. maddesi ve "3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu" olmak üzere çeşitli yasal düzenlemeler durumun sorun olarak görüldüğünün göstergeleri olmakla birlikte bu oldukça netameli iletişim biçimini sorun olmaktan çıkarma çabalarını da yansıtmaktadır.

Anılan yasal düzenlemelerde amaç nezaket boyutunu da gözardı etmeyerek hediye ile rüşvet arasındaki sınırları belirginleştirmek, böylece kültürel zenginliğimiz içinde siyasal kültürde de karşılık bulan bu iletişim biçimini netameli olmaktan mümkün olduğunca kurtarmaktır. Ancak bu

çaba siyasal kültür alanında bu iletişim biçimini olabildiğince azaltmak, hatta spekülasyonları engelleyebilmek bakımından ortadan kaldırmak olarak tezahür etmektedir.

Türk politik kültüründe hediye verme ve alma iletişim biçimini şekillendiren bir düzenleme olarak 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'nın, "Hediye alma, menfaat sağlama yasağı" başlığını taşıyan 29. maddesi'nde 'Devlet memurlarının doğrudan doğruya veya aracı eliyle hediye istemeleri ve görevleri sırasında olmasa dahi menfaat sağlamak amacı ile hediye kabul etmeleri veya iş sahiplerinden borç para istemeleri ve almaları yasaktır.' ifadesi ile devlet memurları hediye kabul etmemekle yükümlü kılınmaktadır. Bu madde ile devlet memurlarının hediye almasının öne net bir biçimde kesildiğinden bir pahadan söz edilememektedir.

Bu noktada çalışmanın konusunu oluşturan iletişim biçiminin analiz birimi olarak yukarıda sözü edilen "ölçü" başlığı altında hediye alanın "unvanı" boyutu devreye girmektedir. 3628 Sayılı "Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu"nun Hediye kenar başlıklı 3. maddesi gereği "Yukarıdaki maddede sayılan kamu görevlileri milletlerarası protokol, mücamele veya nezaket kaideleri uyarınca veya diğer herhangi bir sebeple, yabancı devletlerden, milletlerarası kuruluşlardan, sair milletlerarası hukuk tüzelkişiliklerinden, Türk uyruğunda olmayan herhangi bir özel veya tüzelkişi veya kuruluştan; aldıkları tarihteki değeri on yıllık net asgari ücret toplamını aşan hediye veya hibe niteliğindeki eşyayı aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde kendi kurumlarına teslim etmek zorundadırlar.....". Böylelikle her türlü seçimle iş başına gelen kamu görevlileri ve dışardan atanan Bakanlar Kurulu üyeleri başta olmak üzere üst düzey bürokratların (daire başkanı ve üstü), noterlerin, politik parti genel başkanları, vakıfların idare organlarında görev alanlar, kooperatiflerin ve birliklerinin başkanları, yönetim kurulu üyeleri ve genel müdürleri, yeminli mali müşavirler, kamu yararına sayılan dernek yönetici ve deneticileri, gazete sahibi gerçek kişiler ile, gazete sahibi şirketlerin yönetim ve denetim kurulu üyeleri, sorumlu müdürleri, başyazarları ve fıkra yazarlarının yabancılardan alabilecekleri hediye için ölçü, hediye alıldığı tarihteki değerinin on yıllık net asgari ücret toplamının altında olmasıdır. Bir başka dikkat çekici nokta görev mevkiindeyken verilmiş hediyelerin, hediye alan kişiye değil, devlete ait sayılması gibi bir teamülün düzenlemeler ile de Türk siyasi kültürüne kalıcı olarak yerleştirilmek istenmesidir.

Kabul edilen hediye ölçüsüne ilişkin olarak memurları kapsayan 657 Sayılı Kanun ile hem memurları hem de seçilmişleri kapsayan "Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu"

arasındaki fark medyada çeşitli olaylar ekseninde tartışma konusu olmaktadır. Aynı şekilde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ve üniversiteler hariç olmak üzere genel bütçeye dahil daireler, katma bütçeli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri, döner sermayeli kuruluşlar, mahalli idareler ve bunların birlikleri, kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil tüm personeli kapsayan 5176 Sayılı "Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" da da 657 ve 3628 Sayılı Kanunlar arasındaki düzenleme farklılığının sürdürüldüğü görülmektedir.

İkinci başlık olan "bağlam" altında ise hediyein verilme nedenlerine ilişkin detaylar yer almakta olup bu detaylar "hediye", "rüşvet" ayrımı konusunda önemli ipuçları taşımaktadır. Bu başlık kapsamında eleştirel okumanın iletişim biçimini netameli kılan, hediyein aslında sadece kamuflajı olduğu "rüşvet" perspektifinden yapılması isabetli olmaktadır. Burada bir kamu görevlisi ile iletişim kurulma sebebi kamu görevlisinin yetki alanına giren bir iştir. Bu noktada kamu görevlisine (yukarıda anılan kanunlara rağmen) işin yapılması öncesinde hediye verilmek istenebilir ki bu durum kolaylık sağlanması için bir kimseye mal ve para olarak sağlanan çıkarı akla getirmektedir. Adına hediye de dense, eylem rüşvet tanımına karşılık gelmektedir. İkinci olarak kamu görevlisine işin yapılması sonrasında teşekkür anlamında hediye verilebilir. Ancak burada da ilgili kamu görevlisinin işi yapma öncesinde bir hediye vaadi alıp almadığı, hediye veren kişinin kamu görevlisinden başka fasıllar olmak üzere ileriye matuf isteklerinin olup olmadığı temel tartışma noktaları olmaktadır.

Özetle, Türk politik kültüründe kamu görevlilerinin değerlendirme konusu olan iletişim biçiminden spekülasyonları engelleyebilmek bakımından kaçınmaları istenmektedir. Böyle bir çaba bile hediye ve rüşvet arasındaki sınırların aşınmasının engellenmesine dair hassasiyeti vurgulamakta olup medyadaki örnekler değerlendirildiğinde bu hassasiyetin yerinde olduğu görülecektir.

4. TÜRK POLİTİK MEDYA GÜNDEMİNDEKİ YANSIMALARIYLA "HEDİYE" VERSUS "RÜŞVET"

Analiz birimleri olarak ölçü, bağlam ve bu iki olgu altındaki kriterler de göz önünde bulundurularak netameli yüzüyle politik medya gündemin-

de yer alan bu iletişim biçiminin tartışılmalı örnekleri bu başlık altında toplanarak dikkate sunulmak istenmektedir.

Politik medya gündeminde "hediye mi, rüşvet mi" tartışmaları içinde adları geçen kamu görevlilerinin medyada yer alma oranı kamu görevlisinin unvan kademesi ile doğru orantılı bir biçimde artmakta ya da azalmaktadır. Başbakan olması sıfatıyla Recep Tayyip Erdoğan'ın, söz konusu paradoks ekseninde gelişen tartışmalar ile medya gündeminde en fazla yer alan isim olduğu görülmektedir. Oğlunun düğününde aldığı hediyelerden, Rusya gezisinde eşine ve kendisine verilen hediyelere kadar çok farklı olaylarda Başbakan'ın aldığı hediyelerin etik boyutu gündeme getirilerek tartışma konusu yapılmıştır.

Bu bağlamda ilk olay Başbakan'a oğlunun düğününde verilen, değerinin 1274 YTL olduğu belirtilen Bernardelli 2000 markalı altın kaplama silahtır. Medyanın aktardığına göre, "Sarsılmaz" adında bir anonim şirketin Yönetim Kurulu Başkanı'nun verdiği silahın üzerinde "Recep Tayyip Erdoğan" yazmaktadır. Gündemde ele alınışıyla, olayda daha çok hediye veren taraf olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. (Tüfekçi, 2003, s. 1) Çünkü Başbakan'ın, hediye abartılı pahasına karşın nezaket gereği devlet envanterlerine kaydetmek koşulu ile kabul edebileceği bir hediye üzerine adının yazılması yanlış bulunmuştur. Hatta hediye veren, Başbakan'ı abartılı değeri olan böyle bir hediye ile şükran borcu altına sokmak istemekle itham edilmiştir. Öte yandan medyada yansıtıldığı biçimi ile Başbakan'ın hediyeyi kabul ettiği bildirilirken, hediye akıbeti konusunda bir malumata girilmeyerek hediyeyi alan tarafın durumu da muğlak bırakılmıştır.

Bir diğer olay Başbakan'ın Rusya gezisinde yaşanmıştır. Üç günlük Moskova gezisi sırasında Başbakan'ın gerçekleştirdiği açılışlarda kendisine ve eşine verilen hediyeler spekülasyon konusu olmuştur. Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan'a Storks Mücevherat Yönetim Kurulu Başkanı Muammer Alkım'ın armağan ettiği 25 bin dolarlık gerdanlık ile Moskova Belediye Başkan Yardımcısı Vilademir Iosefovich Reisen'in verdiği aynı firmaya ait 20 bin dolarlık broş medyada tartışmalara yol açmıştır. Başbakan iki hediyeyi de kabul etmiş olmak ile birlikte, hediyelerin değerinin açığa çıkması sonrasında, Başbakan'ın durumdan rahatsız olduğu ve hukuki durumun araştırılması için Başbakanlık bürokratlarına talimat verdiği haberleri medyada yer almıştır. Olayın paralelinde yaşanan tartışmalar sonrasında Başbakan'ın hediyeleri devlet envanterine kaydettirmek ya da bağışlamak niyetinde olduğu kamuoyuna duyurulmuştur. Gerdanlık hediye eden Alkım, hediye verirken çıkar sağlamayı düşünmediğini belirterek, "Benim devletle işim olmadı, olmayacak. Bugüne kadar hiçbir siyasi partiyle ilişki kurma-

dım" açıklamaları ile söz konusu hediyeyi vermek konusunda niyetini açıklama gereksinimi duymuştur. ("Rusya gezisinde 'hediye gerdanlık' krizi!", 2005) Olayın akıbetine ilişkin olarak Oktay Ekşi'nin, 21 Ağustos 2005 tarihli köşe yazısında broş ve gerdanlığın kamuoyunun tepkileri sonrasında devlet envanterine kaydedildiği ifade edilmektedir.

Aynı gezi sırasında Başbakan'a Karpit Galeri mağazası sahibi Bülent Turan tarafından 5 bin 300 dolar değerinde bir halı hediye edildiği haberi medyaya yansımıştır. Olayın tartışma konusu olması üzerine hediyeyi veren "Başbakanımız birçok mağazayı gezdiği gibi bize de uğradı. Biz Türkiye'de Buşra Halı olarak biliniriz. Moskova'da ise Rus ortağım Yevgeniya Lapinova ile Karpit Galeri mağazasını açtık. Başbakan ile eşi, bizim mağazaya girdiğinde Emine Hanım'ın gözü vitrindeki özel ipek halıya takıldı. Sayın Başbakan'a dönerek 'Bu halıyı satın almak istiyorum' dedi. Eşinin ricasını kırmayan Başbakan Erdoğan bize fiyatını sordu. Kendisinden para alamayacağımızı söyledik ve beğendikleri halıyı mağazamızın bir hediyesi olarak sunduk." ("5 bin 300 dolarlık ipek halı da hediye", 2005) açıklamasında bulunmuştur. Tartışmalar üzerine Başbakan'ın hediyeyi devlet envanterine kaydettirdiği, basında yer alan, halının Başbakanlık demirbaş envanterine kaydedilen ilk kayıt olduğu ("TC'de İlk Kayıt Halı", 2005) haberlerinden anlaşılmaktadır. (2)

Bu halının demirbaş envanterindeki ilk kayıt olması haberlerine Devlet Eski Bakanı Ekrem Pakdemirli'den tepki gelir. 1984 yılında Hazine Müsteşarı iken kendisine hediye edilen 10 bin dolarlık halıyı Hazine'ye envantere kaydettirdiğini belirten Pakdemirli, "Başbakanlığın devlette hiç hediye kaydı olmadığına ilişkin açıklaması yanlış. Halının envanterde görünmesi gerekir. Nerede?" (Babacan, 2005) sorusu ile tartışmalara yeni bir boyut kazandırır. Pakdemirli, bu çıkışı ile pahalı hediyelerin devlet envanterine kaydedilmesinin Türk politik kültüründe bir gelenek olduğunun altını çizmektedir.

Başbakan'ın Rusya gezisinde yaşanan bu gelişmeler hediye mi? rüşvet mi? paradoksu ekseninde haber bülteni ve gazete yazılarında gelişen tartışmalar olarak kalmamış, "Emret Bakanım" adlı dizide de politik bir hiciv olarak işlenmiştir (3). Zeynep Göğüş bu diziye atıfla köşesinde "'Emret Bakanım' günün gerçeklerini yansıtmayan demode bir dizi! Devlet erkanına 30-40 bin dolarlık hediyeler alenen verilip alınıyor. Bu yüzden kimsenin başı derde girmiyor. Olay gazetecilerin gözü önünde cereyan ediyor. Kimse kimseyi uyarmak ihtiyacını hissetmiyor. Nerede kalmış 100 milyon liralık hediye sınırı... Avrupalı liderlerin İstanbul ziyaretleri sırasında Kapalıçarşı haberleri çıkar zaman zaman gazetelerde. Koca çarşı kapatılmıştır; ama

adam ya da kadın ala ala 300 dolarlık kolye almıştır. Hiç düşünmeyiz bunun neden böyle olduğunu. İşin gerçeğinde ise konuk liderler 'Sakın hediye almayın' diye uyarılmışlardır. Alışveriş edecekleri varsa da vazgeçmişlerdir. Sanırım hediye meselesinde de bir 'Avrupa standardı' oluşturmamızın zamanı geldi." (Göğüş, 2005, 21.) ifadeleri ile bu son derece netameli iletişim biçimini politik kültür perspektifinden değerlendirmiştir.

Duruma ilişkin politik medya gündemine yansıyan bir örnek olarak Başbakan'ın Airbus Yönetim Kurulu Başkanı Noel Forgeard ile 36 adet Airbus uçağının alımına ilişkin sözleşme imzalanırken alınacak uçaklar karşılığında THY'nin alım için çalışma başlattığı üç adet VIP uçağı hediye olarak istemesi, bu istek karşısında şirket yetkililerinin 'marj yok' diyerek isteği geri çevirmesi ancak jest olsun diye de Mercedes'in lüks otomobili Maybach 62 modeli vermesi ("Erdoğan'a 'uçak' yok araba verelim!", 2004) verilebilir. Bir başka örnek Başbakan'ın Güney Kore Hyundai Motor Company (HMC) ve Hyundai Assan Otomobil Fabrikası A.Ş. tarafından kendisine hediye edilmek istenen limuzinden bir tane daha istemesi hakkındaki iddialar paralelinde (4) ve ardından iki adet Centennial marka limuzin'in Türkiye'ye getirilerek bir törenle, Hyundai Assan Yönetim Kurulu Başkanı Ali Kibar ve HMC Başkan Yardımcısı B.H. Sung tarafından Başbakan Erdoğan'a teslim edilmesi olmaktadır. ("Erdoğan'ın hediye Hyundai limuzinleri geldi", 2004). Politik kültür içinde vuku bulan bu iletişim biçiminde hediye istenmesine mukabil hediye verilmesi eyleminin, eylemin hediye almak ve vermek dışında anlamlar taşıdığı konusundaki sorular CHP Niğde Milletvekili Orhan Eraslan'ın TBMM Başkanlığı'na verdiği 19.10.2004 tarihli soru önergesinde de yer almaktadır. Eraslan, Başbakan Erdoğan'ın yanıtlaması istemiyle: "Davranışınızın sadece şahsınızı ilgilendiren bir konu olmayıp TC devletini de ilgilendirdiğini düşünüyor musunuz? Hediyelerde değer yönünden bir üst sınır olmalı mıdır? Pahalı hediyelerin rüşvet amacını taşıdığı anlayışına katılır mısınız? Hyundai Fabrikası'nın Kore'deki tesislerini ziyaretiniz sırasında hediye edilmek istenilen otomobilin ikiye çıkartılmasını istediğiniz doğru mudur? Airbus uçağı alımıyla birlikte Alman Başbakanı'ndan Mercedes makam otomobili istediğiniz doğru mudur? (5)" sorularıyla iletişim biçimindeki netameli yönleri dikkat çekmektedir.

Her ne kadar Bekir Coşkun'un 18.11.2004 tarihli Hürriyet gazetesindeki köşe yazısında ifade edildiği üzere (Coşkun, 2004, s. 3) hediye sözcüğü öz Türkçe "he" ve "diye" sözcüklerinden oluşup hediye alanın "he" diyesi anlamını -İstiyorsanız 'He...' diye. Siz de götürün hediye...- içerdiği ironisini destekleyen medya yorumları mevcutsa da, konuya dair olumlu (Oktay Ekşi'nin, yazısında teşekkürü hak ettiği şeklinde yorumladığı dönemin Baş-

bakan Yardımcısı 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün kaldığı İber Otel'in kendisine tahakkuk ettirdiği masrafı ödemesi şeklinde gerçekleşen davranış biçimi; Adana Valiliği'ne atanan ve veda ziyaretlerini sürdüren Sakarya Valisi Mustafa Cahit Kıraç'ın Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO) Başkanı Erol Öztürk tarafından kendisine hediye edilen dört Cumhuriyet Altını'nu kabul etmemesi (Tokuş, 2004); Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin, TOBB Yasası'nın TBMM'den geçmesi sonrasında 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Anayasa Mahkemesi üyelerine gönderdiği hediyelerin geri çevrilmesi ("TOBB: Milletvekillerine hediye 1 milyarlık değil", 2004) gibi yaklaşım ve örnekler de hiç kuşkusuz Türk politik kültürümüzün zenginliğini ve bu kültüre yerleşik hasletleri yansıtmaktadır.

Bekir Coşkun'un "Hediye..." başlıklı yazısı ile Oktay Ekşi'nin "Gül'e teşekkür edelim" adlı makalesi yukarıda da belirtilen bu son derece netameli iletişim biçiminin politik medya gündemine yansıyan Janus yüzünü göstermektedir.

Genel toplumsal kültür içinde önemli bir yer tutan ve onunla yoğun etkileşim içinde olan politik kültürde de iletişim biçimi olarak görülen hediye almak ve vermek eyleminde, eylemin ruhuna uygun olması bakımından yasal düzenlemelerden ziyade eylemin özüne içkin etik ilkelerin eyleyenler tarafından içselleştirilmesi, bu kültürel değerlerin politik kültür alanında kümelenen olumsuz bulutlarını önemli ölçüde dağıtacaktır.

5. NOTLAR

1. Murat Bardakçı'ya göre (16.01.2005), devletin üst düzeyindekilere devamlı olarak hediye takdim edilmesi alışkanlığı, 16. asır idarecilerinden Şemsi Ahmed Paşa sayesinde kazanılmış olup Osmanlılar'ın ortadan kaldırdığı İsfendiyaroğulları Devleti'nin hükümdar ailesinden gelen Şemsi Ahmed Paşa, zamanın hükümdarı Üçüncü Murad'ı hediye ve rüşvete alıştırmış, daha sonra 'Osmanlı artık iflâh olmaz. Cedlerimin intikamını aldım' demiş, dediği doğru çıkmış ve Paşa'nın başlattığı âdet, asırlar boyunca devam etmiştir.
2. "001 Tayyip Erdoğan (manşet) Başbakanlık'ta bugüne kadar 'demirbaş' kaydedilen tek bir armağanın bulunmadığı ortaya çıktı. '001' numaralı ilk kayıt Erdoğanlar'a Moskova'da hediye edilen halı için yapıldı.." (2005). *Milliyet*, 1; "Demirbaş ilk kayıt", Erdoğan'ın Başbakanlık envanterine kaydettirdiği halı bir ilk oldu. Şimdiye kadar hiçbir başbakanın aldıkları hediyeleri kaydettirmediği ortaya çıktı." (2005). *Vatan*,1.

3. Dizinin ilgili bölümünde özetle: bakan ve eşi, bir Arap ülkesine ziyarete giderler. Orada kendilerine tarihi değeri olan dekoratif bir eşya hediye edilir. Hediye bakanın eşi kabul eder ve evin girişinde pek güzel duracağını söyler. Bunu duyan bakanın özel kalem müdürü, hanımefendiyi 'Kanunlarımıza göre bunun hediye olarak kabul edilebilmesi için değerinin 100 milyon TL'nin altında olması gerekir!' diyerek uyarır. Bakanın eşi ise özel kalemden, bunun ucuz bir taklidinin de olabileceğini belgelemesini ister. Özel kalem sorunu çözer, hediye evin bir köşesine yerleştirilir. Bu arada bakan eşinin gazeteci kadın arkadaşı, ev ziyaretine gelir. Bakanın eşi olan biteni kadın gazeteciye anlatınca bakanın başı derde girer ve 'Biz bunu zaten iade edecektik' açıklamaları yapılır.
4. CHP Niğde Milletvekili Orhan Eraslan'ın TBMM Başkanlığı'na verdiği 19.10.2004 tarihli soru önergesinde bu iddia geçmektedir.
5. "Erdoğan'a hediye otobüs sorusu",
<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~4@tarih~2004-10-19-m@nvid~483667,00.asp>, 19.10.2004.

KAYNAKÇA

- Babacan, N. (2005, Ocak 25). "Benim bıraktığım 10 bin dolarlık halı nerede". *Hürriyet*.
- Bardakçı, M. (2005, Ocak 16), *Hürriyet*, s. 21.
- Berlo, D. K. (1960). *The Process of Communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- "5 bin 300 dolarlık ipek halı da hediye". (2005, Ocak 14). *Hürriyet*.
- Cıvaoğlu, G. (2002, Şubat 15). "Yolsuzluk MR'ı", *Milliyet*.
- Coşkun, B. (2004, Ekim 11), "Hediye...", *Hürriyet*, 3.
- "Demirbaşa ilk kayıt", (2005 Ocak 20), *Vatan*, s. 1.
- Ergin, S. (2005, Ocak 16). "AB, Hediye Takı Konusunda Erdoğan'dan Adım Bekliyor". *Hürriyet*. 10.
- "Erdoğan'a 'uçak' yok araba verelim!", <http://www.maksimum.com/haberler/haber/24/14279.php>, et. 01.11.2004.
- "Erdoğan'ın hediye Hyundai limuzinleri geldi",
<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~1@w~4@tarih~2004-06-02-m@nvid~421394,00.asp>, et. 02.06.2004.
- Gencer, B. (2003). "Türk Siyasi Kültürü: Analitik Bir Çerçeveye Doğru". *Liberal Düşünce -Liberte*. S. 32. yıl 8- Güz. 97.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.

- <http://www.saydamlik.org/algilamaendeksi.html>. e.t. 20.09.2005.
- Göğüş, Z. (2005, Ocak 15). "Postmodern Hediye", *Hürriyet*, s. 21.
- Lull, J. (2001). *Medya- İletişim- Kültür*, (N. Güngör, çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1983). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkök, E. (2002, Şubat 15). "Yarımız rüşvet ve hediye verdi", *Hürriyet*.
- Pye, L. & Verba, S. (ed.) (1965)., *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- "Rusya gezisinde 'hediye gerdanlık' krizi!". <http://www.maksimum.com/haberler/haber/24/20544.php>. et. 14.10.2005.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. (1999). *Şeref Kültürü ve Devlet, Siyaset Demokrasi ve Kimlik*. Bursa: Asa Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. & Öğün S. S. (1997). *Politik Bilim*. İstanbul: Alfa.
- "001 Tayyip Erdoğan". (2005, Ocak 20). *Milliyet*
- "TC'de İlk Kayıt Halı". (2005, Ocak 20). *Milliyet*.
- Transperancy International (1996). National Integrity Systems. *The TI Source Book*.
- Tokuş, Z. "Vali'den işadamının hediye altına ret". <http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~4@tarih~2004-09-09-m@nvid~465871,00.asp>, et. 09.09.2004.
- Turam, E. (1994). *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Tüfekçi, H. (2003, Ağustos 8). "Altın Tabancalı Başbakan". *Hürriyet*, 1.
- Türköne, M. vd (2001). *Siyaset*. İstanbul: Çalış Ofset.